

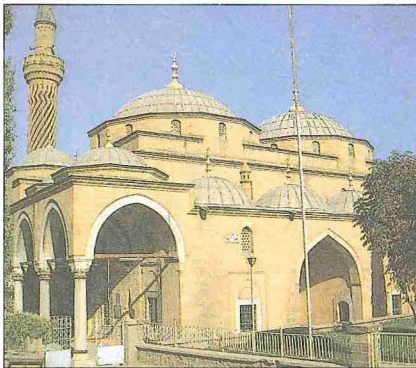
BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 147, s. 4-25; TK, TD, nr. 154, vr. 1^a-10^b; nr. 575, vr. 6^p vd.; Bertrand de la Broquière, *The Travels to Palestine and his return from Jerusalem overland to France during the years 1432-1433* (trc. T. Johnes), London 1807, s. 200; C. Zeno, *Commentarii del Viaggio in Persia*, Venedik 1558, s. 14; J. B. Tavernier, *Les Six Voyages en Turquie, en Perse et aux Indes*, Paris 1677, I, 87 vd.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 29-35; Kâtip Çelebi, *Cihânnümâ*, İstanbul 1145, s. 641; C. Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und anderen umliegenden Ländern*, Hamburg 1837, III, 131-134; Ch. Texier, *Küçük Asya* (trc. Ali Suad), İstanbul 1339, II, 378-380; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1894, IV, 224 vd.; *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi* (1302), s. 466; (1314), s. 306; (1316), s. 367; Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, İstanbul 1929, II, 4-53; *Afyonkarahisar Vilâyeti Tarih ve Coğrafyası*, Afyon 1943; Edib Âlî Bakı, *Şer'iyye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da 17. ve 18. Asırlarda Meçhul Halk Tarihî*, Afyon 1951; Haydar Özdemir, *Afyon Vilâyeti Tarihçesi*, Afyon 1961; Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihî*, İzmir 1971; *Afyon İl Yıllığı* 1973, Ankara 1973; *Türkiye Müktâ İdare Bölümleri: Belediyeler-Köyler*, Ankara 1977, s. 41-51; Sevgi Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti, Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1981, s. 187-219; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 89-184; *Taşpınar* (Afyon Halkevi Mecmuası), I/3-5, Ocak-Mart 1933, s. 57-58, 88-90, 119-120; III/33, Temmuz 1935, s. 158-160; IV/46, Ağustos 1936, s. 193; IV/47-48, Kasım-Aralık 1936, s. 214, 242, 244; IV/61, Ocak 1937, s. 7-9; IX/95, Aralık 1942, s. 197, 198; X/146-147, Mart-Nisan 1947, s. 393-398; Ekrem Kâmil, "Hicrî Onuncu-Milâdî Onaltıncı Asırda Yurdumuzda Dolaşan Arab Seyyahlardan Gazzî ve Mekki Seyahatnâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 34-35; Semavi Eyice, "La Fontaine et les cisternes byzantines de la citadelle d'Afyon Karahisar", *Dumbarton Oaks Papers*, XXVII, Washington 1973, s. 303-307; Besim Darkot, "Karahisar", *İA*, VI, 277-280; Mordtmann-Fr. Taeschner, "Afyon Çara Hişâr", *EI²* (İng.), I, 243-244.

FERİDUN EMECEN

Gedik Ahmed Paşa Camii - Afyonkarahisar

ÂGÂ BÜZÜRG-İ TAHRÂNÎ

(آغا بزرگ طهرانی)

Muhammed Muhsin b. Âlî b.
Muhammed Rızâ Âgâ Büzürg-i Tahrânî
(1875-1970)

Şii müellifler hakkında yazdığı
eserlerle tanınan İranlı âlim.

Tahrân'da Muhsinî diye tanınan ve ticaretle uğraşan Şii bir ailenin çocuğudur. Kendisi Münzevî lakabı ile de anılır. İlk tahsilini Tahrân'da yaptı. 1886 yılında babasının düzenlediği bir merasimde kendisine dinî kıyafet giydirilerek Şeyh Âgâ Büzürg lakabı verildi. 1897'de Necef'e yerleşti. İnan, Suriye, Mısır ve Hicaz'a yaptığı birkaç kısa seyahat dışında hayatını Irak'ta Şiiler'in mukaddes saydıkları şehirlerde geçirdi. Necef'te zamanın büyük Şia âlimlerinden hat, tecvid, edebiyat, mantık, fıkıh, usûl-i fıkıh ve matematik dersleri aldı; özellikle *el-Kifâye*'nin müellifi Ahund Molla Muhammed Kâzım-ı Horasânî'den (ö. 1911) istifade etti. Onun ölümü üzerine Sâmerâ'ya giderek Mirza Muhammed Takî-i Şîrâzî'nin ders halkasına girdi. *ez-Zerî'a* adlı büyük eserini burada yazmaya başladı. Sâmerâ Medresesi'nde hocalık yaptı. Hocalarından rivayette bulunma ve talebelerine icâzet verme hususunda, çağdaş âlimlerle kıyas edilemeyecek kadar gayretli bir muhaddis idi. 1937'de Necef'e döndü ve orada öldü.

Eserleri. 1. *ez-Zerî'a ilâ teşânifi-Şî'a*. Âgâ Büzürg daha Sâmerâ'da iken, Şii edip, şair ve âlimlerinin Arap edebiyatına yaptıkları hizmeti küçümseyen Corci Zeydan'ın *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-'Arabîyye* adlı eserine reddiye mahiyetinde, başlangıçtan 1370 (1951) yılına kadar yaşayan Şii müelliflerin eserlerini tanıtan bir kitap yazmaya başlamıştı. Bu maksatla uzun yıllar çalıştıktan sonra *ez-Zerî'a* adlı bu büyük eseri ortaya koydu. Şii müelliflere ait 53.510 eseri alfabe sırasına göre ihtiva eden kitap yirmi beş cilt olarak basılmıştır (Necef-Tahrân 1355-1398). 2. *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a*. Hicrî IV-XIV. yüzyıllar arasında yetişen Şii âlimlerin biyografilerini ihtiva eden eser, *ez-Zerî'a*'ya ek mahiyetinde yazılmıştır. İlk üç asır, bu dönemlerle ilgili kaynakların çokluğu sebebiyle esere alınmamıştır. Eserin genel adı *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a* olmakla birlikte, her yüzyıla tahsis

Âgâ
Büzürg-i
Tahrânî

edilen müstakil bölümlere ayrı isimler verilmiştir. Şimdiye kadar basılan bölümler şunlardır: IV-V. yüzyıl (Beirut 1971); VI-VII. yüzyıl (Beirut 1972); VIII. yüzyıl (Beirut 1975); IX. yüzyıl (Tahrân 1362 hş.); X. yüzyıl (Tahrân 1366 hş.); XIII. yüzyıl (Necef 1374-1377, ikinci baskı: Meşhed 1404); XIV. yüzyıl (Necef 1373-1388, ikinci baskı: Meşhed 1404). XIV. yüzyıla ilgili bölüm dört cilt, XIII. yüzyıla ilgili bölüm iki cilt ve diğer yüzyıllara ait bölümler de birer cilt halinde yayımlanmıştır. 3. *Muşaffe'l-makâl fi muşannefi 'ilmi'r-ricâl*. Eserde hadis râvileri hakkında kitap yazan müelliflerin hal tercümeleriyle altı yüz Şii muhaddisin biyografisi verilmektedir (Tahrân 1337 hş.). 4. *Zeylû Keşfü'z-zunûn*. *Keşfü'z-zunûn*'a dair notları olup Muhammed Mehdi Hasan el-Müsevî'nin tertip ve ilâveleriyle *Hediyyetü'l-'ârifîn*'in 1387'de Tahrân'da basılan ikinci cildinin sonunda 116 sayfa olarak neşredilmiştir. 5. *Hediyyetü'r-râzî ile'l-İmâmî'l-Müceddid eş-Şîrâzî*. İran Şahı Nâsirüddin'in (1844-1894) bir İngiliz şirketine tütün imtiyazı vermesi üzerine, Müceddid diye bilinen Mirza Hasan b. Mahmûd eş-Şîrâzî'nin tütün alışı verişinin haram olduğuna dair fetvası neticesinde, şahın kararından vazgeçerek şirkete beş yüz bin cüneyh ödemesini ele alan bu eser Necef'te basılmıştır (1388). 6. *Tavzîhu'r-reşâd fi târîhi haşri'l-ictihâd*. İctihad meselesinde Sünnî görüşü tenkit etmek için kaleme alınmıştır. 7. *en-Nakdü'l-laîf fi nefyi't-tahrîf 'ani'l-Şur'âni's-şerîf*. Kur'an'ın metninin asla tahrife uğramadığını savunduğu bu eseri, torunu Ali Nakî el-Münzevî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir. Müellifin bunlardan başka kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer konulara dair çoğu risâle şeklinde henüz basılmamış yirmi kadar eseri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Alî-yi Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tahran 1328 hş., I, 52-54; Ali el-Fâzıl el-Kâinî en-Necefî, *Mu'cemü mü'ellifi ş-Şr'a*, Kum 1405, s. 267-268; Ali Rızâ en-Nakvî, "Âgâ Büzürğ et-Tahrânî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XIV/3, İslâmâbâd 1979, s. 29-44; H. Algar, "Âqâ Bozorg Tehrânî", *Elr.*, II, 169-170.

ORHAN BİLGİN

AĞA MİREK

XVI. yüzyılda yaşayan
tasvir sanatçısı.

İsfahan seyidlerindedir ve Behzâd'ın talebesidir. Tebriz Sarayı'nda Şah Tahmasb'ın (1524-1576) nakışhanesinde çalıştı ve şahın dostluğunu kazandı. Tarrahlık ve ressamlıkta, yani mürekkeple resim yapmada büyük ün sahibi idi. Dost Muhammed, Mîr Musavvir ile beraber "Câmhâne" adıyla da anılan Behrâm Mirza Sarayı'nın duvar resimlerini yaptıklarını belirtir. Sâmi Mirza ise onun 951'de (1544) Şah Tahmasb nakışhanesinde çalışan sanatkarların reisi olduğunu söyler. Kâdî Ahmed de, Tebriz Sarayı'nda ordu teçhizatını temin etmekle görevli bir memur olduğunu yazmaktadır. Osmanlı sarayında çalışan ressam Şah Kulu'nun ve Tebrizli Sultan Muhammed'in hocası olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

İmzasını taşıyan en tanınmış minyatürleri, Londra British Library'de bulunan ve Tahmasb Nizâmîsi olarak tanınan bir "Nizâmî Hamsesi"nde yer alır. "Houghton Şehnâmesi"nde de imzalı tasvirleri vardır.

Âgâ Mîrek tarafından resimlenmiş olan "Tahmasb Nizâmîsi"nden bir sayfa (S. Cary Welch, *A Kings's Book of Kings, The Shah-Nameh of Shah Tahmasb*, New York 1972, s. 121).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Ahmed [Kummî], *Calligraphers and Painters* (trc. V. Minorsky), Washington 1959, s. 185; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1926, s. 64, 65; Şemîş Şerik Emin, *Ferheng-i İştîlâhât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, Tahran 1357 hş., s. 255; M. B. Dickson—S. C. Welch, *The Houghton Shahnameh*, Cambridge 1981, I, 95-117; P. P. Soucek, "Âqâ Mîrak", *Elr.*, II, 177-178.

FİLİZ ÇAĞMAN

AĞA RIZÂ-I HEREVİ

(bk. RIZÂI).

AĞACI

(أعاجی)

Gazneli sarayında

hükümdarı görmek isteyen kimseleri
huzura çıkaran yüksek dereceli memur;
hâcib, mâbeyinci.

Kaynaklarda ağacı veya ağacı şekillerinde geçen kelime Muhammed Kazvîni'ye göre Türkçe olup hükümdarın emirlerini devlet adamlarına tebliğ eden, devlet adamlarının arzlarını da hükümdara ileten memurun unvanıdır (bk. Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Maqâle*, nşr. Muhammed Kazvîni, s. 130; Avfî, *Lübâbü'l-elbâb*, I, 297-298). Ancak bu kelime, Gazneliler'in hüküm sürdüğü çağda yazılan *Dîvânü lügâti't-Türk* ile *Kutadgu Bilig*'de görülmediği gibi, daha sonraki devirlere ait sözlük ve diğer eserlerde de bulunmamaktadır. *Dîvân* ile *Kutadgu Bilig*'de yer alan açıcı ise "hazine-dar" mânasındadır ve bu memurun görevi ağacının görevinden çok farklıdır. Buna göre Kazvîni'nin görüşü, ağacının şeklen Türkçe kelimelere benzemesine dayansa gerektir.

Sâmânî Hükümdarı II. Nüh b. Mansûr'un (977-997) sarayında yaşadığı bilinen Buharalı Emîr Ebû'l-Hasan Ali b. İlyâs'ın "el-agacı" unvanını taşıması (bk. Nizâmî-i Arûzî, a.e., nşr. Muhammed Muîn, s. 44, 85, 87), Sâmânî sarayında da "agacı" unvanlı bir memurun bulunduğu delil teşkil edebilir. Gazneliler'in, Sâmânî devlet teşkilâtı geleneklerini sürdürmüş oldukları göz önüne alınarak, ağacının de Gazneliler'e Sâmânîler'den geçtiği kabul edilebilir. Gazneli tarihçisi Beyhaki, ağacının hükümdara en yakın memur olduğunu, savaşta ve barışta daima yanında bulunduğunu, hadım olması sebebiyle hareme de girip çıkabildiğini bildirdikten sonra, res-

mî vazifesini hükümdarla görüşmek isteyen kişilerin hüviyetlerini tesbit etmek, girmelerine müsaade aldıktan sonra onları huzura götürmek, devlet ricâlinde gelen yazıları hükümdara sunmak ve hükümdarın emirlerini ilgililere bildirmek şeklinde ifade etmektedir.

Selçuklu Devleti'nin saray teşkilâtında ağacı tâbiri kullanılmadığı halde, ilk zamanlarda iki önemli şahsın bu unvanı taşıdıkları görülmektedir. Bunlardan biri Tuğrul Bey'in hâcibi Abdurrahman Alp Zen (?) el-Ağacı, diğeri ise Alparslan'ın Arslan Beygu oğlu Kutalmış ile yaptığı savaşta (1064), sultanın emirleri arasında yer almış olan Emîr Ağacı'dır. Adı geçenlerin Selçuklular'ın hizmetine girmiş Gazneli emirler olmaları muhtemeldir. Çünkü, birçok Türk asıllı Gazneli ve Büveyhî emirinin Selçuklular'ın hizmetine girdikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lügâti't-Türk, I, 83, 122; Yûsuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig İndeks* (nşr. Kemal Eraslan v.dğr.), İstanbul 1979, s. 9; Beyhaki, *Târîh* (nşr. Ganî—Feyyâz), Tahran 1324 hş., s. 169, 344, 472; *Ahbârü'd-devleti's-Selçukîyye* (nşr. Muhammed İkbâl), Lahor 1933, s. 31; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (nşr. Muhammed İkbâl), London 1921, s. 98; Avfî, *Lübâbü'l-elbâb* (nşr. E. G. Browne—Muhammed Kazvîni), Leiden 1902-1906, I, 297-298; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Maqâle* (nşr. Muhammed Kazvîni), Kahire 1327, s. 130; a.e. (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1333 hş., s. 44, 85, 87; Ahmet Cafe-roğlu, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 6; G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, 78.

FARUK SÜMER

AĞAH EFENDİ, Çapanzâde

(1832-1885)

Tercümân-ı Ahvâl gazetesini
yayımlayan gazeteci.

İstanbul Sarıyer'de doğdu. Babası Yozgatlı Çapanzâde Ömer Hulûsi Efendi'dir. İlk tahsilinden sonra Galatasaray Tıbbiye-i Şâhâne-i Adliyye'sinin hazırlık sınıfına girdi (1842). Yedi yıl devam ettiği bu okulu bitirmeden ayrıldıysa da burada Fransızca, İngilizce, İtalyanca öğrendi ve Bâbiâli Tercüme Odası'na memur oldu (1849). Paris sefirliğine tayin edilen Rifat Veliyyüddin Paşa'nın maiyet kâtibi olarak Paris'e gitti (1852). Üç yıl sonra bazı önemli yazışmaları Bâbiâli'ye ulaştırmak göreviyle İstanbul'a döndü. Önce Karantina müdür muavinliğine, daha sonra Rumeli orduları başmütercimliğine tayin edildi